

КОВИЉКА ЛЕТИЋ

**ОСНОВНЕ СЕОСКЕ ШКОЛЕ У ТРНАВСКОМ ПОЛИТИЧКОМ
СРЕЗУ ОД 1918. ДО 1922. ГОДИНЕ**

КОВИЉКА ЛЕТИЋ
УД 11000 Београд
Раднска 9

UDK 373.3 (497.11)

Од новембра 1913. године, када су основани школски срезови, до септембра 1922. школе половине трнавског политичког среза припадале су чачанском школском срезу, а друге половине – драгачевском.¹

Тема овог рада је: Основне сеоске школе у трнавском политичком срезу од завршетка Првог светског рата до нове поделе школских срезова.

У току Првог светског рата основне школе у овом срезу много су оштећене и упропашћене. Из извештаја чачанског школског надзорника Благоја Радојковића од 17. августа 1919. године, упућеног Министарству просвете (Одељењу за основну наставу), види се да су школске зграде остале без прозора, врата, ограда и споредних објеката. „Зато многе школске зграде тужно и осамљено штрче. У овом упропашћивању учествовали су, нажалост, понегде и наши.”² Непријатељ је из свих однео звона, уништио народне, школске и ђачке књижнице, упропастио намештај и учила: „Нема ни рачунаљки, ни мстарских мера за рачунску

наставу, нема ништа за српски језик, сем понеке непотпуне словарице, нема мапа и слика за земљопис, нема Шрајберових слика за природне науке, нема слика ни из Старог ни из Новог завета. Нема ничег. Свуд је пустош...²³ Остале су по која клупа и по која избледела табла.

Највиша штета била је: упропашћене школске зграде. Колика је штета од уништених школских ствари и упропашћених школских зграда у школама трнавског среза, види се из овог прегледа:

Шта је уништено	Чачак динара	Атешница динара	Јездина динара	Лозница динара	Паковраће динара	Трнава динара	Свега динара
Клупе	5.000	2.500	1.000	1.800	3.000	1.000	14.300
Табле	500	200	600	300	300	200	2.300
Столови	600	800	1.000	450	200	300	3.350
Столице	500	500	300	200	250	100	1.850
Ормани	–	300	–	700	600	600	2.200
Пећи	1.000	1.000	3.000	–	–	1.500	6.500
Рачунаљка	400	200	–	200	200	200	1.200
Мапе	1.000	300	300	300	200	300	2.400
Слике	500	300	250	600	100	400	2.150
Метарске мере	800	–	–	200	150	–	1.150
Остала учила	4.000	–	2.000	–	–	1.190	7.190
Остали нам.	5.000	150	3.000	–	–	1.800	9.950
Књиге	10.000	2.000	1.500	3.000	3.000	1.500	21.000
Архива	1.000	300	600	41	–	500	2.441
К. материјал	200	–	200	–	–	150	550
Школске зграде	14.500	7.500	21.095	–	9.370	10.480	62.945
Укупно	45.000	16.050	34.745	8.091	17.370	20.220	141.676 ⁴

У овом прегледу дати су подаци за школе половине трнавског политичког среза. Најоштећенија школска зграда друге половине овога среза била је у Слатини. Из извештаја њеног школског одбора (у марту 1922. године), упућеног Министарству просвете, види се да је „слатинска школа била право попрште непријатељске војске и непријатељске обести.”²⁵ У школску зграду била се уселила аустријска жандармерија, која је намештај употребила за смештај оружја. Мештани овог села по завршетку рата поправили су новију школску зграду (саграђену 1911. године), „набавили намештај и учила и школа са два одељсња ученика почела је са радом.”²⁶ Међутим, Слатина је имала још једну школску

зграду „грађену пре 70 година”, која је у рату сасвим упропашћена. Истрошивши се око оправке већ једне зграде, Школски одбор молио је министра просвете да им помогне „да стару школу која је полупорушена поправе јер грађани Слатине немају средстава.”⁷

У заблаћкој школи непријатељска војска је за време рата пребивала и учинила велику штету (33.500 динара). Пошто општина није била у могућности да поправи школу, председник Живојин Вучковић (5. марта 1922) молио је министра просвете за помоћ (11.000 динара).⁸

У Трнави поправку упропашћене зграде помогли су месна црква (12.000 динара) и општина (6.000 динара). Трнава је имала две школске зграде: у једној су биле учионице, а другој учитељски станови.⁹

Лозничка школа „налазила се у приватној згради која је за време рата толико оштећена да више није могла да послужи за школу.”¹⁰ Школски одбор нашао је другу зграду за одржавање наставе. Међутим, њену половину (школске 1921/22) Школски одбор је продао Циганима, који свађом „и изгредима досађивали су ђацима и наставницима”. Надзорник Благоје Радојковић наредио је Школском одбору да што пре нађе другу зграду за смештај школе. Пошто она није нађена у одређеном року, Радојковић је предложио министру просвете да лозничку школу затвори. Министар просвете је, преко Окружног школског одбора у Чачку, наредио Школском одбору у Лозници да што пре нађе другу школску зграду. Управитељ лозничке школе Миљко Богдановић обавестио је Окружни школски одбор (5. септембра 1922) да је лозничка општина купила зграду од Стевана Пушоњића, у којој је једна соба преправљена за учионицу, друга, мања, за учитељеву канцеларију.¹¹ Обе собе биле су патосане, само предсобље није.

У Атеници, Јездини, Паковраћу и Ласцу оштећене школске зграде су поправљене и школске 1918/19. године организована је настава у њима.

Због прекида рада у току Првог светског рата, настава у народним школама, према одлукама министра просвете Краљевине СХС (Он бр. 731 од 12. јануара и Он бр. 1831 од 10. фебруара 1919. године), предвиђена је према скраћеном програму и кроз течајеве; сви ученици, осим првака, требало је да буду подељени у шест категорија.¹² Међутим, надзорник Радојковић предложио је министру просвете да се ђаци у чачанском школском срезу не деле на категорије и настава не изводи по течајевима, јер „сва деца у Чачку и Краљеву (а и у неким селима) која су стигла за школску 1914, 1915, 1916, 1917. и 1918. годину учили су државне школе које је непријатељ издржавао или су учили приватно код наших наставника-ца који су овде остали, те кад су наше школе могле

прорадити крајем прошле и почетком ове године сва су деца уписана у одговарајуће разреде и продужила редован рад у сваком разреду.¹³

Скоро све школе у трнавском политичком срезу су почеле да раде пре него што је надзорник Радојковић стигао са војне дужности „и много пре него што су расписи Министарства стигли.“¹⁴ Већином су млађа деца походила школе, а врло мало старијих, јер у селима оскудица радне снаге била је очигледна.

Школске 1918/19. године радиле су школе у Трнави, Атеници, Лозници, Јездини, Ласцу и Паковраћу. У Трнави су два одељења (118 првака и другака) учили Радомир Вујовић и Филип Јовичић, у Атеници једно одељење (59 ученика у сва четири разреда) – Недељко Вилимановић, у Лозници једно одељење (58 ученика у сва четири разреда) – Миљко Богдановић, у Јездини два одељења (63 првака и 52 другака и трећака) – Владимир Вељашевић и Јован Петронијевић, у Паковраћу два одељења (49 првака и 54 другака и трећака) – брачни пар Персида и Милан Глигоријевић, у Ласцу два одељења – (52 ученика) – Милојка Богићевић (стална учитељица) и Петар Јулија, Рус – избеглица (привремени учитељ). Надзорник Радојковић предложио је министру просвете да, због малог броја ђака у овој школи, затвори друго одељење. Министар је то и учинио и учитеља Петра Јулију преместио у Жевицу (20. јула 1922).¹⁵

Већина школа је почела да ради иако још нису имале најнужније школске потребе, ни огрева, ни послужитеља. „Ни сам град Чачак још не може да доведе у ред своју школску зграду, а камоли удаљена села,” писао је школски надзорник министру просвете.¹⁶ Дуго, после рата, као једини намештај, у школама су се могли видети: мали број обичних скамија, остарела табла или исцепана земљописна карта. У неким ђаци су седели на троновцима, које су донели од својих кућа.

Издржавање народних школа „ишло је доста тешко”. Тешко је скупљен школски прирез од становништва, ратом осиромашеног. Прирез општине нису предавале школи. „Увиђајући да издржавање школа зависи од добре воље и увиђавности општинских часника, свакад сам препоручивао наставницима да са њима одржавају добре односе и да не долазе у сукоб, па ма из којих разлога потицало,” извештавао је надзорник Радојковић министра просвете.¹⁷

Мали број општина је снабдевао своје школе најпречим потребама. Многе нису имале ни огрев, ни послужитеља, па су ђаци и наставници морали да чисте школу и обављају друге послужитељске послове. Учитељи су веома нередовно примали додатке за стан и огрев. Слабо издржавање школе општински часници су правдали тиме што нису

имали одобрене буџете додајући – „а сад, што су они привремени у општини – до августа, до избора!”¹⁸ Наставници су се на разне начине довијали да набаве најнужније за наставу. Требало је да се баве наставом и васпитањем, „а не да се њихова снага троши око тога колико ће се у општини узети, заправо отети, да се за школу набаве најпрече потребе.”

Наставници су прикупили добровољне прилоге од становништва, молили и убеђивали општинске управе да што више помогну у набавци школских потреба, сами куповали уџбенике и ђачки прибор. У већини школа једина наставна средства била су она која наставници сами направе (за математику и земљопис).

Овако несигурно издржавање школа штетило је настави и учењу. Због тога је надзорник Радојковић предлагао Министарству просвете да „школовање и издржавање деце мора узети на себе држава, као што је узела бригу о војсци. Обавезно школовање не може се извршити без бесплатног школовања. Иначе овакав начин издржавања само је мучење и деце и учитеља и ђачких родитеља.”¹⁹

Због тога што су наставници радили у врло тешким условима Радојковић у свом извештају каже: „Налазим да успех из појединих наставних предмета не треба ове године да оцењујем јер се морало радити много више него у нормалним приликама и што су услови за рад били много тежи и умногоме несавладиви: није се имало ни читанки ни буквара и других потреба, а морало се радити са великим бројем ђака. И поред свих незгода наставници су радили рационално: они су развијали и усавршавали дечију духовну снагу. Кад се све узме на ум и процени, онда се долази до закључка да су учитељи-це учинили све што су били дужни и кадри учинити, да су у настави свих предмета постигли успех, какав се ове године уопште могао постићи.”²⁰

Посебну пажњу наставници су морали да посвете васпитању ученика – „да их науче раду, послушности, пристојности, вредноћи.” Вишегодишњи рат пореметио је схватања о животу, школи и васпитању. „Непријатељ је подржавао рђаве особине код омладине и старијих, а добре је гледао да отклања, те због тога данас се на рђаво васпитање жале и родитељи и наставници свих школа, почев од основних па до универзитета, због тога се на васпитање мора обратити нарочита пажња.” писао је Радојковић министру просвете.²¹

Школске 1921/22. године број ђака у готово свим школама трнавског среза повећан је. У Атеници два одељења (138 ученика) учили су – Зорка Оцокољић, Јован Петронијевић и Недељко Вилимановић, у Заблаћу два одељења (202 ученика) – брачни пар Персида и Милан Глигоријевић, у Жежевици три одељења (179 ученика) – Цвета Поповић и

брачни пар Љубица и Милија Вучетић, у Јездини два одељења (113 ученика) – Радојка Цвијовић и Владимир Вељашевић, у Слатини два одељења (175 ученика) – Стамена Поповић и Радован Зеџ, у Грпави два одељења (112 ученика) – Милка Туцовић и Милорад Вујовић, у Ласцу једно одељење (66 ученика) – Милојка Богићевић, у Лозници једно одељење (55 ученика) – Миљко Богдановић, у Качулицама једно одељење (116 ученика) – Вељко Спасић, у Паковраћу једно одељење (69 ученика) – Чедомир Милошевић.²²

Као што се види, у трнавском срезу учитељи су радили са великим бројем ученика (преко 100, по један учитељ учио је у Заблаћу и Качулицама). Оскудевало се у учитељима због тога што су неки погинули у рату, неки задржани на војним дужностима, а неки се нису вратили из бежаније. Осим тога, у току рата није школован учитељски кадар.

Овако велики број ученика у првим послератним годинама резултат је нередовног рада школа у току Првог светског рата. Неколико ратних генерација сустигло се за школовање. Ученици су превођени у старији разред ако су показали задовољавајући успех. Иако је превођење у старији разред била скоро редовна појава, старији ученици су напуштали школу у току школске године због радова у пољу и на њиви. Казне за недоласке на наставу биле су мале и због несрећених прилика нису се могле наплатити.

Здравље ученика било је углавном добро, иако се на њиховим лицима, писао је Радојковић, „опажају трагови непријатељске окупације (глад), виде се многа бледа и испијсна лица којима треба добра нега па да се сачувају од јектике.”²³ Заразних болести није било. У понеким школама било је краставе и шугаве деце „и то ће бити све дотле док наш свет сматра сапун за скупопену ствар и луксуз а о купању у купатилима неће ни да чује.” примећивао је Радојковић.²⁴ Да се ученици правилно развијају, да буду здрави, важно је било да школе имају ђачке клупе за седење, „јер у многим школама деца су седела на разним столицама које су од својих кућа донели, па и у самом Чачку. Како неправилно седење у школи рђаво утиче на здравље ученика није потребно доказивати,” закључивао је Радојковић.²⁵

У свим школама непријатељ је упропастити школске и народне књижице. Књиге су биле ретке и скупе и школе их нису могле сабавити. Учитељи су тежили да ученицима и народу омили књигу.

Због заосталости нашег народа, не само у материјалном, него и у духовном погледу, наставници су све више пажње почели посвећивати народном просвећивању. Били су оснивачи народних књижица и читаоница, организовали су вечерње и зимске течајеве и курсеве,

продужне школе и школе за домаћице, певачка и соколска друштва, друштва за чување народног здравља и друштва за сузбијање алкохолизма. Били су оснивачи и активни чланови земљорадничких задруга, које су требало да осавремене производњу, да обезбеди јефтине кредите за сиромашне и да снабдевају домаћинства потребним индустријским и занатским производима.²⁶

Наставници су у школским баштама примењивали савременију обраду земље, сејали боље семе, уводили нове културе и скоро увек постизали боље приносе од сељака – мештана. Школске баште су, дакле, биле огледне парцеле и узор за месно становништво. „Рад у школској башти корисно је утицао на децу. Деца се богате искуством и развија им се љубав за рад. Радом у школској башти наставник је стварао школу рада, а не школу празних речи – у садањим празним учионицама” истицао је Радојковић.²⁷ У трнавском срезу најуредније школске баште имале су школе у Атеници и Паковраћу.

НАПОМЕНЕ

1. При образовању школских срезова у новембру 1913, у састав чачанског школског среза ушле су све школе у жичком политичком срезу, школа у Чачку и пет школа из трнавског политичког среза (атеничка, јездинска, лозничка, трнавска и паковраћка). Међутим, одлуком Министарства просвете Краљевине СХС Оп бр. 35106 од 11. септембра 1922. године, чачански школски срез су сачињавале школе из љубићког и трнавског политичког среза и школа у Чачку. (Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије, Одељење за основну наставу, фонд у сређивању).

2. Исто, Општи извештај о стању основних школа у чачанском школском срезу за 1918/19, који је школски надзорник 17. августа 1919. послао Министарству просвете (Одељењу за основну наставу).

3. Исто, Извештај школског надзорника Министарству просвете од 15. јула 1920. о извршеном прегледу основних школа у чачанском школском срезу на крају 1919/20. школске године.

4. Исто, Извештај школског надзорника Министарству просвете (Одељењу за основну наставу) од 28. марта 1923. године, на основу наређења Министарства просвете Оп бр. 9 440 од 27. фебруара 1923. године, и у смислу наређења Оп бр. 11 706 од 13. марта 1923.

5. Исто, Подаци о школовању деце у срезу трнавском у округу чачанском 1921/22. године, које је послао окружни школски надзорник Благоје Радојковић Министарству просвете (Одељењу за основну наставу).

6. Исто.

7. Исто.

8. Исто.

9. Као под 2.

10. Као под 5.
11. Исто.
12. Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије (Одељење за основну наставу), фонд у сређивању, предлози школског надзорника Благоја Радојковића, које је упутио Министарству просвете у мају 1919. године - да се настава у његовом школском срезу изводи редовно, по разредима, а не кроз течајеве и да се ученици не деле у категорије.
13. Исто.
14. Исто.
15. Као под 5.
16. Као под 2.
17. Архив Југославије, Министарство просвете Краљевине Југославије (Одељење за основну наставу), фонд у сређивању, извештај школског надзорника Благоја Радојковића Министарству просвете од 15. јула 1921. о извршеном прегледу основних школа у чапачком школском срезу на крају школске 1920/21.
18. Исто.
19. Као под 2 и 3.
20. Као под 3 и 17.
21. Као под 3.
22. Као под 5.
23. Као под 2.
24. Као под 3.
25. Као под 2.
26. Исто.
27. Као под 2.

ÉCOLES PRIMAIRES DANS LA CIRCONSCRIPTION DE TRNAVA ENTRE 1918 ET 1922

Au cours de la Première guerre mondiale, les écoles primaires de la circonscription de Trnava furent gravement endommagées et dévastées. Les bâtiments scolaires étaient restés sans fenêtres, portes, clôture et annexes. L'ennemi avait emporté les cloches, détruit les bibliothèques municipales et scolaires, abîmé le mobilier et le matériel scolaire. Il n'en restait plus que quelques pupitres et, par endroits, un tableau noir décoloré.

Après les réparations indispensables des bâtiments scolaires, la plupart des écoles commencèrent à fonctionner au lendemain de la libération, bien qu'il leur manquât même le strict nécessaire, le chauffage, le huissier. Dans certaines écoles, les élèves étaient assis sur les trépiéds qu'ils apportaient de chez eux.

Maints instituteurs faisaient la quête pour recueillir les moyens financiers nécessaires, cherchaient à persuader les autorités municipales de les aider à acquérir le matériel scolaire indispensable et, pour assurer l'enseignement, achetaient eux-mêmes des manuels et des fournitures scolaires.

Les instituteurs consacraient obligatoirement une attention particulière à l'éducation des enfants, ce qui voulait dire „leur apprendre à travailler, à obéir, à être décents et appliqués”.

Au cours de l'année scolaire 1921/1922 le nombre d'élèves dans les 9 écoles primaires de la circonscription de Trnava augmenta considérablement du fait qu'au cours de la guerre les écoles étaient fermées, si bien qu'au lendemain de la guerre plusieurs générations d'enfants commencèrent leur instruction au même moment.

Koviljka Letić